

Działalność bibliotek na terenie Zaolzia po drugiej wojnie światowej

Urszula Kolberová

Uniwersytet Ostrawski (Ostrawa, Czechy)

Od swojego założenia w 1947 roku Polski Związek Kulturalno-Oświatowy w staraniu o zachowanie i rozwój kultury polskiej na Zaolziu, zajmował się m.in. zakładaniem nowych bibliotek i wspieraniem już istniejących. Zbiory były uzupełniane dzięki prywatnym darom i funduszom Związku[1].

W roku 1948 na Zaolziu działało już 40 bibliotek związkowych, z tego 28 w powiecie czesko-cieszyńskim (ze zbiorem 4,5 tys. polskich książek), a 12 w powiecie karwińskim (ze zbiorem 5 tys. polskich książek)[2]. W bibliotekach nie tylko wypożyczano książki, służyły one także jako miejsca dla organizacji różnych imprez kulturalnych, takich jak wystawy książek, wykłady, konkursy czytelnicze i in. Pracownikami bibliotek byli w tym czasie wolontariusze. Niestety, w krótkim czasie stało się jasne, że ci nie byli w stanie w pełni zaspokoić rosnących potrzeb polskich czytelników.

Logo PZKO

Do ważnej zmiany dotyczącej polskich zbiorów i działalności bibliotek dochodzi w 1951 roku, kiedy na podstawie zarządzenia II Zjazdu PZKO doszło do podpisania umowy pomiędzy Zarządem Głównym PZKO i Wojewódzkim Komitetem Partii Komunistycznej Czechosłowacji (Krajský výbor Komunistické strany Československa). Na podstawie tej umowy zbiory bibliotek PZKO zostały częścią bibliotek gminnych, chociaż formalnie książki nadal pozostawały majątkiem PZKO[3]. Urzędy gminy przejęły w ten sposób odpowiedzialność i obowiązek zarządzania polskimi zbiorami w gminach, w których żyją Polacy. Natomiast po upływie okresu przejściowego w listopadzie 1958 roku polskie zbiory zostały przekazane w posiadanie bibliotek gminnych[4]. Narodowy Komitet Wojewódzki (Krajský národní výbor) przejął w ten sposób odpowiedzialność za działanie i poszerzanie polskich zbiorów. Pracownicy bibliotek uzyskali tym samym możliwość zatrudnienia na pełny lub częściowy etat w zależności od wielkości biblioteki. Włączenie polskich bibliotek do systemu bibliotek publicznych umożliwiło podniesienie poziomu tych placówek. Opracowano katalogi zbiorów, zbiory były systematycznie uzupełniane.

1 | *Działalność bibliotek na terenie Zaolzia po drugiej wojnie światowej*, Urszula Kolberová, Uniwersytet Ostrawski (Ostrawa, Czechy)

Od 1969 roku Regionalna Biblioteka w Karwinie zaczęła pełnić funkcję koordynatora metodycznego i kuratora polskich oddziałów bibliotek publicznych na Zaolziu. Pomoc metodyczna obejmowała uzupełnianie zbiorów, opracowanie materiałów metodycznych przydatnych w pracy kulturalno-oświatowej, prowadzenie kursów i szkoleń dotyczących problematyki polskich oddziałów[5]. W roku 1974 w bibliotece w Karwinie został założony Dział Literatur Narodowych, a w jego ramach także Oddział Literatury Polskiej.

Zdj. 1. Biblioteka Regionalna w Karwinie.

Zdj. 2. Oddział Literatury Polskiej Biblioteki Regionalnej w Karwinie.

W tym czasie w tym dziale znajdowało się ponad 20 tys. pozycji i kilkadziesiąt różnych czasopism[6]. Zbiory tworzyła przede wszystkim literatura dziecięca, młodzieżowa, popularno-naukowa, fachowa i naukowa, specjalne miejsce zajmował dział językoznawczy, literatury i historii polskiej. Regionalna Biblioteka w Karwinie ze swoim Oddziałem Literatury Polskiej pełni do dnia dzisiejszego funkcję centralnej biblioteki publicznej Zaolzia.

Całe lata 60-te, 70-te i 80-te w ówczesnej Czechosłowacji cechowały się dynamicznym rozwojem bibliotek publicznych. Za uzupełnianie zbiorów polskich na terenie Zaolzia od 1969 roku była odpowiedzialna właśnie Regionalna Biblioteka w Karwinie. Powstała wtedy centralna komisja ds. zakupu książek, w której znaleźli się przedstawiciele obu zamieszkanym przez Polaków powiatów, czyli według nowego podziału administracyjnego wprowadzonego w 1960 roku - powiatu karwińskiego i frydecko-misteckiego. Zamówienia były składane na podstawie Zapowiedzi Wydawniczych i dostarczane z polskiej Ars Polony[7]. W tym czasie w województwie morawsko-śląskim działała nawet jedna wyłącznie polska księgarnia w Czeskim Cieszynie. Z jej usług korzystały także biblioteki.

W latach 70-tych w siedemdziesięciu ośmiu polskich oddziałach działających w tym czasie na terenie Zaolzia znajdowało się ponad 200 tys. książek – z tego w Karwinie ponad 35 tys. Przeciętnie zasób książek powiększał się o 4300 pozycji rocznie w powiecie karwińskim i o 2400 rocznie w powiecie frydecko-misteckim[8]. Biblioteki w powiecie karwińskim były nieco lepiej wyposażone w polskie książki niż w biblioteki w drugim powiecie, co było spowodowane posiadaniem większej liczby książek od początku swego istnienia oraz wyższymi środkami finansowymi na zakup nowych pozycji[9].

W latach 60-tych i 70-tych rosło zainteresowanie polską książką. W 1960 roku w powiecie karwińskim odnotowano 81 627, a w powiecie frydecko-misteckim 37 775 wypożyczeń. Natomiast w roku 1974 wypożyczeń było niemal dwukrotnie więcej - 157 353 w powiecie karwińskim i 77 527 w powiecie frydecko-misteckim[10]. Zaznaczyć trzeba, że ilość Polaków na Zaolziu w tym czasie spada. Spis ludności z 1961 r. rejestruje 59 209, a spis z 1970 r. 56 525 osób narodowości polskiej[11].

W latach 80-tych w powiecie karwińskim było 12 bibliotek publicznych z 46 oddziałami, w których działały 43 oddziały polskie, a w powiecie frydecko-misteckim 14 bibliotek publicznych ze 105 oddziałami i 35 oddziałami polskimi[12].

W latach 80-tych rozpoczęły się trudności z dostarczaniem nowych książek z Polski i uzupełnianiem zasobów bibliotek. Powodem był budżet finansowy, nieustannie rosnąca cena polskiej książki, inflacja. Różnica w cenie książki zakupionej na początku i na końcu lat 80-tych była dwukrotnie większa. Pomimo tego aż do początku lat 90-tych biblioteki w dalszym ciągu regularnie kupowały książki z Polski[13].

Po zmianach społeczno-politycznych w roku 1989 przez ponad dziesięć lat dużym problemem bibliotekarzy był stały dostęp do bieżącej polskiej produkcji wydawniczej. Oddział Literatury Polskiej Biblioteki Regionalnej w Karwinie organizował wtedy nieregularnie, najczęściej 3-4 razy do roku, wyjazdy do hurtowni w Katowicach, gdzie dokonywano zakupu nowości dla potrzeb bibliotek[14], co jednak nie zaspakajało w pełni ich potrzeb.

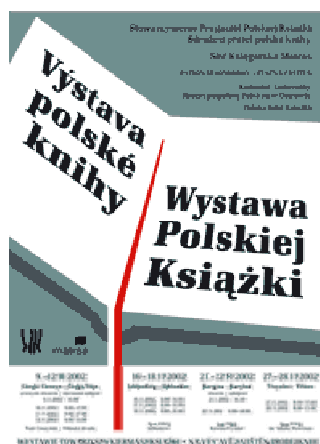
W nowej rzeczywistości polistopadowej zanika czeska spółka państwowa Kniha oraz polska księgarnia w Czeskim Cieszynie. W roku 1990 powstaje natomiast firma Kontakt, która działała w Czeskim Cieszynie pod patronatem ZG PZKO, a w roku następnym stała się przedsiębiorstwem prywatnym. Na początku swej działalności Kontakt nie miał szerokiej oferty polskich publikacji, stopniowo jego oferta rosła, oprócz książek sprowadzał też gazety polskie, podręczniki. Firma Kontakt już nie działa.

Kolejną księgarnią, która na Zaolzie sprowadzała książki z Polski, była Didacta, specjalizująca się głównie w wydawnictwach pedagogicznych. Do dnia dzisiejszego działa natomiast przedsiębiorstwo - księgarnia Danuty Wirth w Czeskim Cieszynie, które oferuje książki polskich wydawnictw i prowadzi również sprzedaż wysyłkową.

Niestety w roku 1990 zostały wstrzymane dotacje państwowe z Polski na eksport prasy polskiej do Czech, a ceny przywożonych czasopism i gazet kilkakrotnie wzrosły, liczni czytelnicy nie przedłużyli abonamentu.

Po roku 1989 zasób książkowy poszczególnych bibliotek nieco zmalał, a było to spowodowane jego aktualizacją. Stopniowo spada też ilość czytelników i wypożyczanych książek, co związane jest z asymilacją społeczeństwa polskiego na Zaolziu, wyprowadzaniem się młodego pokolenia do innych regionów czy państw[15]. Po r. 1989 odpowiedzialność za biblioteki (również finansową w uzupełnianiu zbiorów) przejęły samorządy gminne, niestety niektóre mniejsze biblioteki bez potrzebnej pomocy finansowej zniknęły.

Według danych statystycznych z 1999 roku w regionie działało 29 bibliotek, które ogółem miały 53 oddziałów polskich. Oddziały polskie bibliotek w regionie posiadały w tym czasie ponad 150 tysięcy woluminów i ponad pięć tysięcy zarejestrowanych czytelników. Każdego roku z ich usług korzystało około 35 tysięcy użytkowników[16].

Plakat zachęcający do odwiedzin Wystawy Polskiej Książki w 2010 r.

Zdj. 3. Oddział Literatury Polskiej Biblioteki Regionalnej w Karwinie, wewnątrz.

Obecnie na Zaolziu działają biblioteki miejskie, które posiadają osobowość prawną, zatrudniają pracowników profesjonalnych z wykształceniem wyższym i średnim fachowym, przygotowanych do pracy z polską książką (z reguły pracownicy ci mają polską maturę). Księgozbiór polski w bibliotekach miejskich waha się w granicach 5-15 tys. woluminów. Należą do nich: Biblioteka Regionalna Karwina, Biblioteka Miejska w Czeskim Cieszynie, Biblioteka Miejska w Trzyńcu, Biblioteka Miejska w Jabłonkowie, Biblioteka Miejska w Hawierzowie - Podlasiu z małym oddziałem polskim (osobny polski oddział znajduje się w dzielnicy Błędownice), Biblioteka Miejska w Boguminie z niewielkim zanikającym księgozbiorem w języku polskim.

W większych gminach działają biblioteki gminne, które posiadają osobowość prawną, zatrudnieni są tu pracownicy profesjonalni najczęściej z wykształceniem średnim fachowym, rzadziej wyższym, przygotowani do pracy z polską książką (z reguły mają polską maturę), księgozbiór polski w bibliotekach gminnych waha się w granicach 5 – 10 tys. woluminów. Należą tu: Biblioteka Gminna w Bystrzycy nad Olzą i Biblioteka Gminna w Gnojniku.

Dalej funkcjonują biblioteki gminne, które nie posiadają osobowości prawnej i podlegają urzędom gminnym, a zatrudnione tu osoby to pracownicy profesjonalni ze średnim fachowym wykształceniem, przygotowani do pracy z polską książką. Z reguły oddział prowadzi na krótki etat osobny pracownik dla oddziału polskiego albo bibliotekarz prowadzący bibliotekę jest przygotowany do prowadzenia polskiego oddziału, księgozbiór polski waha się w granicach 1 – 5 tys. woluminów. Należą tu biblioteki: Biblioteka Gminna w Mostach koło Jabłonkowa, Biblioteka Gminna w Lutyni Dolnej, Biblioteka Gminna w Stonawie, Biblioteka Gminna w Olbrachcicach, Biblioteka Gminna w Piotrowicach koło Karwiny, Biblioteka Gminna w Górnej Suchej, Biblioteka Gminna w Cierlicku.

W końcu działają biblioteki gminne, które nie posiadają osobowości prawnej i podlegają urzędom gminnym, zatrudnione osoby to pracownicy nieprofesjonalni ze średnim wykształceniem, a księgozbiór polski obejmuje 500 – 2 tys. woluminów. Należą tu: Biblioteka Gminna w Kocobędzu, Biblioteka Gminna w Ropicy, Biblioteka Gminna w Piosku, Biblioteka Gminna w Śmiłowicach, Biblioteka Gminna w Ligotce Kameralnej, Biblioteka Gminna w Milikowie, Biblioteka Gminna w Wędryni, Biblioteka Gminna w Nawsiu, Biblioteka Gminna w Bukowcu, Biblioteka Gminna w Koszarzyskach, Biblioteka Gminna w Nydku, Biblioteka Gminna w Bocanowicach.

Największymi polskimi oddziałami bibliotek na Zaolziu są biblioteka w Karwinie, Czeskim Cieszynie, Trzyńcu, Hawierzowie, Jabłonkowie i Bystrzycy.

Obecny zasób książkowy Oddziału Literatury Polskiej Biblioteki Regionalnej Karwina wg danych z 31 grudnia 2012 roku to 13 924 woluminów + 4 450 – księgozbiór wymienny udostępniany mniejszym bibliotekom w regionie karwińskim[17].

Podstawę księgozbioru stanowią zbiory zakupione w latach sześćdziesiątych, siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, które są ustawicznie aktualizowane i uzupełniane. Przykładowo w roku 2012 zasób książkowy Oddziału Literatury Polskiej Biblioteki Regionalnej Karwina powiększył się o 517 pozycji, z tego 215 woluminów zakupiła biblioteka za kwotę 41 000,-- KCZ (ca 6500 zł), natomiast 140 woluminów wpłynęło dzięki darom finansowym w wysokości około 35 000,-- KCZ (ca 5600 zł), a 162 woluminy w wartości około 11 000,-- KCZ (ca 1760 zł) dotyczące literatury regionalnej to stare wydania przekazane przez czytelników i kolekcjonerów. Księgozbiór wymienny powiększył się o 374 woluminów, z tego 352 woluminów zostało zakupionych za kwotę 78 000,-- KCZ (ca 12 500 zł), a 22 woluminy to dary wartości około 3500,--KCZ (ca 560 zł). Fundusze na zakupy płyną z budżetu biblioteki oraz dotacji uzyskanej od Stowarzyszenia Wspólnota Polska, dary wpływają za pośrednictwem Stowarzyszenia Przyjaciół Polskiej Książki od różnych instytucji i wydawnictw. SPPK koordynuje dystrybucję darów do bibliotek[18].

W 2012 roku z Oddziału Literatury Polskiej Biblioteki Regionalnej w Karwinie zostało wypożyczonych 21 829 pozycji, z tego 5075 wypożyczeń dotyczyło gazet i czasopism[19].

Biblioteka, oprócz wypożyczania książek, prowadzi działalność kulturalno-edukacyjną: lekcje biblioteczne, pogadanki literackie dla dzieci i młodzieży, spotkania autorskie, wieczory literackie i koncerty kameralne. Pracownicy biblioteki organizują szkolenia i kursy obsługi Internetu dla dzieci, młodzieży, seniorów i bezrobotnych[19] Corocznie organizowany jest również Kiermasz Książki. Biblioteka jest nowoczesną placówką, w pełni zautomatyzowaną, wdraża system biblioteczno-informacyjny Da Vinci[20].

Przypisy:

- [1] Molinová H., Legowiczová H., *Knižní osvěta*. In Kadłubiec K. D. (red.), *Polská národní menšina na Těšinsku v České republice*, Ostrava, 1997, s. 220.
- [2] Siwek T. (red.), *Monografia Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w CSRS: 1947-1962*, Ostrava, 1962, s. 54.
- [3] Dane dostępne w Archiwum PZKO, syg. 113/2.
- [4] Dane dostępne w Archiwum PZKO, syg. 113/79.
- [5] Molinová H., Legowiczová H., *Knižní osvěta*. In Kadłubiec K. D. (red.), *Polská národní menšina na Těšinsku v České republice*, Ostrava, 1997, s. 221.
- [6] Tamże.
- [7] Tamże, s. 221-222.
- [8] Tamże, s. 222.
- [9] Tamże, s. 222.
- [10] Dane statystyczne dotyczące wypożyczeń podają za artykułem: *Praca bibliotek*, „Zwrot”, 1975, nr 10, s. 4.
- [11] Siwek T., *Demografická charakteristika*. In Kadłubiec K. D. (red.), *Polská národní menšina na Těšinsku v České republice*, Ostrava, 1997, s. 49.
- [12] Molinová H., Legowiczová H., *Knižní osvěta*. In Kadłubiec K. D. (red.), *Polská národní menšina na Těšinsku v České republice*, Ostrava, 1997, s. 224.
- [13] Tamże, s. 222.
- [14] Legowicz H., *Biblioteka Regionalna w Karwinie. Oddział Literatury Polskiej*. In Kalczyńska M., Sieradzka D. (red.), *Biblioteki polskie za granicą: przeszłość i współczesność*, Katowice, 2007, s. 128.
- [15] Wg spisów ludności z poszczególnych lat ilość osób narodowości polskiej na Zaolziu spada: 1980 r. – 52 145 osób narodowości polskiej, 1991 r. – 44 487 osób narodowości polskiej, 2001 r. – 37 117 osób narodowości polskiej, 2011 r. – 26 820 osób narodowości polskiej.
- [16] Wg danych przygotowanych dla potrzeb Biblioteki Narodowej w Pradze przez H. Legowicz, udostępnionych przez p. Legowicz mailowo 28. 01. 2013.
- [17] Dane dostępne z korespondencji mailowej Heleny Legowiczowej i Urszuli Kolberovej, mail z dnia 28. 01. 2013.
- [18] Wszelkie dane dotyczące powiększania zasobu książek i jego finansowania pochodzą z korespondencji mailowej Heleny Legowiczowej i Urszuli Kolberovej, mail z dnia 28. 01. 2013.

[19] Dane dostępne z korespondencji mailowej Heleny Legowiczowej i Urszuli Kolberovej, mail z dnia 28. 01. 2013.

[20] Legowicz H., *Biblioteka Regionalna w Karwinie. Oddział Literatury Polskiej*. In Kalczyńska M., Sieradzka D. (red.), *Biblioteki polskie za granicą: przeszłość i współczesność*, Katowice, 2007, s. 126.

[21] Tamże.

Informacja o autorze:

PhDr. Urszula Kolberová – pracownik Katedry Sławistyki Uniwersytetu Ostrawskiego w Ostrawie (Czechy), e-mail: urszula.kolberova@osu.cz